

Det civiliserade samhällets grundprinciper

På vilka grunder bör principerna för ett samhälles organisation byggas? Denna fråga blir mer och mer aktuell i en tid när den traditionella välfärdsstaten ifrågasätts såväl moraliskt som pragmatiskt. Det pragmatiska ifrågasättandet i Sverige har än så länge mest handlat om att den dåligt fungerande offentliga sektorn borde reformeras på olika politiskt kontrollerade sätt inom ramen för ett i stort sett oförändrat skattetryck.

Ingemar Nordin: **Etik, teknik & samhälle – Ett rättighetsetiskt alternativ.** Timbro 1992

Det moraliska ifrågasättandet av välfärdsstaten är däremot betydligt mera radikalt och kommer på sikt att sannolikt ha betydligt mer omstörtande konsekvenser än socialminister Westerbergs konservativa "förändra-för-att-bevara-attityd" till den offentliga välfärdsproduktionen. Avgörande för hur snabbt nedmonteringen av den tvångsgrundade välfärdsstaten kommer att gå blir samhällsdebattens benägenhet att acceptera rationella, logiska och genomskinliga resonemang på bekostnad av den hittillsvarande faiblesen för intresseanknuten, emotionell obskurantism.

En debattör som verkligen försöker bryta ned den konventionella synen är Ingemar Nordin, universitetslektor i filosofi vid tema hälso- och sjukvård vid Linköpings universitet. Han har i sin bok "Etik, teknik & samhälle – Ett rättighetsetiskt alternativ" börjat från grunden med härledningen av ett civiliserat samhälles fundamentala principer. Från rätten till den egna kroppen – man äger sig själv – följer ett antal praktiska konsekvenser för samhällets organisation som på alla områ-

den, utom upprätthållandet av rättigheterna, bygger på frivillighet.

Nordin tar helt avstånd från att våldshandlingar kan vara acceptabla som medel för att få människor att leva sina liv på ett visst sätt. Han vill se rättigheter som en etisk reglering av våldet. Var och en har rätt att handla så länge ens handlingar inte kränker någon annans rätt till sig själv och därur härledda rättigheter. Nordin ger i sin bok en lättillgänglig framställning av den klassiska naturrättsbaserade liberalismens filosofiska grunder.

Författaren tillämpar också rättighetsetiken på områden där rättigheter står mot rättigheter – abortfrågan, organtransplantationer, gentekniken – och på miljöområdet. Mera som adiafora kan hans framställning om teknikens rationalitet karaktäriseras. Ett centralt begrepp på detta område är det som betecknas med termen *paraprax*. Ett exempel är biltekniken eller rättare sagt förbränningsmotorn. Anknytningen till den centrala tesen ligger i att alla parapraxer tenderar att försöka expandera sin centralteknik genom att omtolka olika problem så att de passar in i parapraxet. Denna fara finns hos staten vars paraprax för social samvaro – hot om våld – tenderar att tränga undan det civila samhällets mera fredliga institutioner.

Någon etisk analys av välfärdsstatens två konventionella grundprinciper – paternalismen och altruismen – levererar emellertid inte Nordin. Att tvångsmässig "altruism" innebär rättighetskränkningar kan tyckas självklart. Men det är ändå kring detta problem som striden kommer att stå när olika intressegrupper skall förstås att uppge sina förmåner på andras bekostnad.

Paternalism och altruism är helt olika saker. Kritiken av välfärdsstaten tenderar dock att blanda ihop dessa. Om sjukvården, som Nordin anser, skall ses som ett kränkande paternalistiskt ingrepp bör man dela upp kritiken i dessa två dimensioner. En stor del av missnöjet med sjukvården bottnar sannolikt i att den inte bygger på den etiska princip som kan kallas talionsprincipen — dvs den som betalar får inte valuta för pengarna. Talionsprincipen säger att prestation måste följas av motprestation (i förekommande fall inom ramen för ett försäkringssystem). Sjukvården skulle mycket väl kunna finansieras på grundval av denna princip. Synen på sjukvården som organiserad altruism kan därför betecknas som förlagd.

Men det är svårare att argumentera för att det paternalistiska elementet inom sjukvården innebär en svår rättskränkning. Måste vi inte acceptera en viss paternalism i sjukvården? Eller skulle vi tillåta att klart kontrafinala behandlingsmetoder får tillämpas när patienten insisterar: t ex att sätta in dyvelsträck mot blindtarmsinflammation? Med en strikt rättighetsetik kan kravet på generell autonomi bli så onyanserat att det i vissa fall kan uppfattas som ett hot mot den egna säkerheten i krissituationer.

Slutligen återstår så frågan om varifrån rättigheterna kommer från första början. Nordin har egentligen ingenting nytt att tillföra denna diskussion. Han postulerar i likhet med många andra naturrett filosofer att det finns en rätt till den egna kroppen. Denna s k värdekonstruktivism förefaller förvisso mycket rimlig men man saknar ändå den ytterligare argumenta-

tion som skulle behövas för att bemöta olika skeptiker. En socialliberal kan t ex hävda att rättigheter är "nonsens på styltor" och istället postulera att vi har en plikt att under hela vår vakna tid hjälpa dem som har det sämre. Statens uppgift blir då att se till att ingen sviker sin plikt.

Rättigheterna härrör rimligtvis från någon form av överenskommelse. Ett antal personer kan explicit eller implicit åta sig att respektera vissa principer som kallas rättigheter. Själva respekterandet innebär att man avstår från att ta till våld eller hot om våld för att reglera de frågor som rättigheterna omfattar. Någon form av kontraktsetik måste därför finnas bakom rättighetsetiken. Nordin uttrycker visserligen i en fotnot en viss skepsis till kontraktsetiken men han utvecklar inte närmare sin kritik. Den går i huvudsak ut på att det måste finnas en rätt att sluta avtal om något för att ett kontrakt skall kunna upprättas. Kritiken träffar därför inte det grundläggande problemet om hur rättigheterna skall kunna rättfärdigas.

Att bli utsatt för våld är ett universellt negativt värde. Likaså är ett fredligt, civiliserat samhälle *prima facie* ett positivt värde. Ingen har på allvar kunnat ifrågasätta detta. Med utgångspunkt i dessa reella värden borde det vara möjligt att visa att var och en har ett rationellt intresse att avstå från att utöva våld mot andra i utbyte mot att andra avstår från våld mot en själv. Värdekonstruktivismen som grund för ett civiliserat samhälle kan därmed ersättas med den starkare värde realismen.

Ingemar Nordins bok utgör ett stimulerande och intresseväckande bidrag till debatten på ett mycket viktigt område. Den kan rekommenderas till alla intresserade.